

**«ВОНИ ШУКАЛИ ДВЕРЕЙ ДО СВІТУ»:
ДО ПИТАННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ВІЗІЇ УКРАЇНСЬКОГО
ГРОМАДІВСЬКОГО РУХУ**

У пропонованій статті автор розглядає теоретичні та практичні аспекти розвитку історичної науки. На прикладі аналізу праць європейських та вітчизняних теоретиків вказано на особливості та етапи становлення сучасного історіографічного дискурсу. Відмічено наявність міжгалузевих зв'язків у сфері гуманітарних студій, багатовекторність та антропоцентризм, як основну особливість вітчизняного історіописання. Основну увагу сфокусовано на темі українського громадівського руху другої половини XIX ст. У контексті розгляду теми простежено трансформацію та еволюцію сучасних історичних концепцій, наголошено на особливому значенні поняття «культура», як неодмінної складової історичного процесу. У публікації наведено цитати та інтерпретації представників французької, польської, російської та української гуманітаристики, що наочно демонструють наукову рефлексію щодо етапів становлення історичної науки у національному та культурному контексті.

У хронологічні межі публікації потрапили сюжети пов'язані з формуванням новітньої історіографії, що охопили початкові етапи становлення історії як науки (остання третина XIX ст.), а також сучасні теоретико-методологічні бачення. Ключовими дефініціями у представленій праці є загальнонаукові та історичні терміни, що позначають процес еволюції історичної науки в контексті розвитку гуманітаристики в цілому. Автором заявлено про необхідність у поверненні до вивчення ключових концентрів національного історіописання через призму нової методологічної візії. Одним з актуальних напрямків, що розглядається в цьому сенсі, виступає громадівський українофільський рух, що позначив собою процес одного з ключових етапів національного відродження в Україні.

На рівні аналізу загальноісторичного змісту теоретичних праць та предметного розгляду думок провідних західних та вітчизняних теоретиків – культурологів, істориків, соціологів – зроблено висновок про те, що формування національної історіографічної парадигми в умовах незалежності прискорило інтелектуальний поступ щодо власного самовизначення та відкрило шлях дослідникам до раніше табуйованих тем та сюжетів.

Ключові слова: історіографія, історичний дискурс, громадівський рух, дослідження, українофіли, культурницька парадигма.

Сьогодні міжгалузеві підходи доводять свою ефективність у вивченні багатьох проблем історичного минулого. Студії сучасних дослідників містять розгалужений методологічний арсенал, адже намагання об'єктивного осмислення складних державотворчих процесів у національному історичному дискурсі зумовлює звернення істориків у бік саме мультидисциплінарної рефлексії. Отже, аби повноцінно представити об'єкт своєї професійної зацікавленості на тлі певної епохи, або ж навпаки дослідити хронологічний відтинок часу через призму індивідуальних життєвих практик, вони вдаються до поєднання якнайширшого спектру гуманітарних методик. Як результат, подібні дослідження мають відповідну спрямованість, що представлена строкатою палітрою новітніх методологічних напрямків в історичних практиках, які взаємно доповнюють один одного. З-поміж них гадаємо незайвим буде назвати наступні: аксіологія, біографістика,

інтелектуальна біографія, інтелектуальна історія, історична антропологія, історична та національна пам'ять, історія еліт, історія ідей, історія ментальності, історія пам'яті, комеморація, лідерство, людиноцентризм, ментальна психоісторія, мережева історія, персоналізація історії, психологізація історії, україноцентризм. І це далеко не вичерпний перелік. До нього варто долучити гендерну та мікроісторію. Усі ці напрями здатні сформуванати власний кут зору на соціокультурну реальність в предметному історичному полі, приміром дати уявлення про історію окремих науково-суспільних кіл, представники яких займали певні ідейно-світоглядні позиції. Предмет нашої наукової зацікавленості становлять українофільські інтелектуальні співтовариства – Громади, – що, безумовно, заслуговують на прискіпливий аналіз із застосуванням широкого теоретико-методологічного спектру.

Історію вивчення українського громадівського руху умовно можна розподілити на три

основні періоди: дорадянський, радянський та пострадянський. Кожному з них притаманні власні особливості, але попереднє знайомство з бібліографією теми дозволяє нам вказати на те, що особливо плідними в сенсі появи значного масиву історичних розвідок, присвячених конкретним Громадам, є перший та останній. Оскільки в радянський час така тематична ніша, як національна (українофільська) парадигма, була виключена з офіційного історіографічного дискурсу, то і поява розвідок з історії громадівського руху в Україні носила завуальований характер. Тобто, дослідницькі праці, що містили скільки-небудь узагальнену інформацію відносно громадівської течії українофільського руху були написані в контексті класової марксистсько-ленінської парадигми і не давали об'єктивного уявлення про спектр тих процесів та явищ, що мали місце всередині громад.

В одній з наших попередніх публікацій ми вже розпочали огляд проблеми вітчизняних студій стосовно історії вивчення українського громадівського руху другої половини ХІХ ст. [9]. У загальних рисах нами було окреслено основні хронологічні періоди цього процесу та його тематичні сегменти. Нижче ми спробуємо окреслити питання теоретико-методологічної візії щодо базування в національній історіографії сегменту цього культурного й політичного феномену. Осмислення елементів офіційного історичного дискурсу відносно заявленої проблеми включає у себе як розгляд еволюції історичної науки загалом, так аналіз історіографічного доробку зарубіжних та вітчизняних дослідників.

У назві даної публікації нами не випадково використано метафоричний вислів репресованого дослідника українського національного руху О. Рябініна-Скляревського [12], яким вчений влучно підкреслив основну суть діяльності українофільських осередків другої половини ХІХ ст. – т.зв. Громад. Проголошуючи прогресивні ідеї та сповідуючи демократичні цінності, їх представники «шукали» культурний, а згодом і політичний сенс національного буття. Отже, у наших студіях громадівство постає не стільки як культурний феномен, а, насамперед, позначає собою яскравий етап еволюційного процесу усвідомлення українцями власної ідентичності, що у політичному полі мав своїм наслідком появу відповідних об'єднань та партій, й зрештою обернувся постановням власної державності. У першій чверті минулого століття Україна, як самостійний політичний суб'єкт, не в остан-

ню чергу, отримала легітимацію саме через послідовну суспільно-наукову діяльність культурних інтелектуалів-громадівців, яка згодом переросла у тривалі державницькі змагання.

У контексті осмислення сучасної історичної свідомості видатний французький історик-політолог П. Нора вказує на неодноразову переробку зв'язків національної пам'яті та історії, що відбувалася з останньої третини ХІХ ст., в період коли історія, ставши наукою, «узяла гору над пам'яттю». Згодом, на його думку, «точна відповідність між пам'яттю та історією встановлюється в засадничих рамках нації: в цьому сенсі національна історія стає нашою пам'яттю». З появою часопису «Анналів» (1929) історія перестає ототожнюватися з пам'яттю нації та стає «знанням суспільства про самого себе». Післявоєнне економічне зростання та деколонізація позначилися появою « нової історії », яка прийшла на зміну концепції «глобальної» історії та явила собою розмаїття напрямків та методик спрямованих на вивчення історичного минулого в контексті міждисциплінарних практик [10, с. 15–17].

У процесі демократичних змін, в якості предмету, вітчизняна (національна) історія увібрала у себе індивідуальні та колективні ідентичності, чим сприяла власній ідеологічній деколонізації. З огляду на [р]еволуційні зміни в офіційному історичному дискурсі відкрилися нові епістимологічні горизонти, що зумовили процеси переосмислення вже існуючого знання про предмет історичних студій. На історіософському та методологічному рівні це проявилось у появі нових підходів та напрямків вітчизняного історіописання. Їх основна ознака – міждисциплінарність – на тлі розмаїття методологічних аспектів написання істориками їх текстів покликана сформулювати єдину системну емпірико-теоретичну парадигму. Аналізуючи цю ситуацію на прикладі школи «Анналів», Ю. Павленко представив цей процес, як синтез всього комплексу знань про минуле, здобутих різними методами, заради відтворення його цілісної картини [11, с. 371]. За Ю. Павленком, «броделівський мегасинтез» (Ф. Бродель – Т.Н.) спонукав до процесу бачення істориками певної цивілізації крізь призму того, як вона сприймає і розуміє окремі аспекти культури [11, с. 376]. Цей світоглядний здвиг отримав від відомого історика та соціолога А. Гуревича влучний термін – «антропологічний поворот». В цьому ж контексті варто навести оригінальну цитату Л. Баткіна «То, что на Западе обычно было более или менее увлекательным

интеллектуальним ремеслом, оказалось для советских «гуманитариев-шестидесятников» чем-то неизмеримо большим: культурным пересозданием, обретением жизненного смысла и личным освобождением, почвой для воссоздания из пепла внеофициальной, подлинной научной среды» [2, с. 15–16].

В одній з попередніх публікацій нами зауважувалося на тому, що у своїй праці «Історія – Культура – Метафора. Постановня неklasичної історіографії» (2012 р.) польський вчений В. Вжосек розглядає історію як культурну практику, частину сучасної культури спрямованої на пізнання культури минулого [9]. Його авторська концепція історіографічних метафор прямо наголошує на ключовій відмінності між двома історіографічними течіями – класичною і неklasичною. Він наполягає на тому, що «обидві стратегії є несхожими між собою у способі розуміння ролі людини в минулому» [4, с. 27]. На думку В. Вжосека, в традиційній історії об'єктом дослідження виступає подія, а в новій історії – соціальні феномени. Дослідник вважає, що для нетрадиційної історії предметом наукового аналізу стали соціальні явища, а вихідним концептом її аналізу – суспільство. «Саме риси і змінність соціальної дійсності опинилися у центрі уваги модерністської – як я її називаю – історіографії», – твердить вчений [4, с. 28].

У вступній статті до зазначеної праці вітчизняні вчені А. Киридон та С. Троян, посилаючись на класифікацію угорського дослідника А. Рибера, що однією з основних сучасних історіографічних моделей називає історико-соціологічну, зазначають, що на сучасному етапі здійснюється активне напрацювання синтезу методологічного досвіду в історичному пізнанні, скерованого в напрямку культурологічного підходу. «Можна говорити про надання переваги методологічному еkleктизму того типу, який часто зустрічається у сфері історичної антропології» [4, с. 6].

Аналізуючи цей підхід, зрозумілим постає той факт, що, проходячи крізь призму антропологізації історії, у фокус історичного пізнання потрапили прояви ментальності тих чи інших соціальних груп. В. Вжосек трактує ментальність, як «систему образів, уявлень, що в різних суспільних групах і верствах, які становлять суспільство, різняться співзвучністю, але завжди лежать в основі людських уявлень про світ і їх місце в ньому і в результаті визначають стосунки і поведінку людей» [4, с. 16]. Розтлумачуючи своє бачення історичної антропології, він виводить її

як модерну історію, що постала з опозиції до класичної історії. «Історична антропологія, як ми тут її розуміємо, є орієнтацією неklasичної історіографії, що виросла на хвилі критики класичної, позитивістської подієвої історії» [4, с. 16]. Апелюючи до теоретиків Ле Гофа та А. Гуревича, вчений ототожнює її з соціальною історією культури [4, с. 143].

Польська дослідниця європейської історіографії Е. Доманська у вступі до своєї праці «Історія та сучасна гуманітаристика» наголошує, що «історія повинна створювати таке знання про минуле, яке для особистості та спільноти буде мати, як цінність виживання в критичних ситуаціях, так і сприяти певній етичній поведінці» [5, с. 7]. Водночас, вона визнає, що історія має як статус наукового та об'єктивного знання, так і виконує функцію стабілізатора соціального порядку та легітимації влади [5, с. 14]. Щодо об'єктивності історичного знання дослідниця зауважує наступне: «У контексті історичних досліджень неможливо перевірити відповідності репрезентації «оригіналу», можна лише порівнювати між собою різні описи минулого, обираючи зрештою той, який буде найбільш переконливим» [5, с. 38].

Отже, зміни, що в останні десятиліття відбулися в суспільно-політичному житті відповідно позначилися на пострадянському історичному дискурсі. Основними його рисами стали людиновимірність, міждисциплінарність та багатовекторність існуючих історичних студій. Сучасна історична думка в Україні все більшою мірою консолідується навколо висвітлення тем пов'язаних з соціокультурним впливом тих чи інших періодів на розвиток і становлення української держави. Культурницька парадигма тривалий час вважалася антагоністичною тематикою щодо сюжетів т.зв. «великої» (політичної) історії. Культурні процеси в історичних працях подавалися, як певна периферійна складова, що в кращому випадку засвідчувала початкові етапи еволюції політичних рухів. Ця тенденція зберігалася доки методологічні рейки вітчизняної історіографії не було переведено у бік західного досвіду написання історичних та історіософських праць, а історіописання стало відповідати суспільним викликам та очікуванням, забезпечуючи не лише суто наукову функцію, а й здійснюючи певну терапевтичну місію. Аналізуючи цю думку, варто відзначити, що в контексті поширення наративізму, як вектору історичних пошуків в Україні, виник напрям «нового бачення» заведений В. Сарбесом. Його еволюція дозволила

вітчизняним історичним студіям звільнитися від методологічної парадигми тоталітарного стилю й здійснити впевнений крок назустріч сучасним теоретико-методологічним візніям, притаманним американській та європейській історіографіям. Саме цей дослідник одним з перших в новій українській історіографії поставив питання про консолідуєче значення інтелігенції, як культурної верстви в складі української нації, а, отже, визнав основоположну роль її представників у державотворчому процесі. З цього приводу він зауважував: «Суспільно-політичне і культурне життя України другої половини XIX ст. <...> з одного боку, було одним з проявів інтенсифікації процесу становлення української нації, а з другого, – й саме дійово впливало на цей процес у сфері такої важливої і невід’ємної ознаки будь-якої нації, як спільність її психічного складу або національного характеру» [13, с. 6].

Говорячи про спрямованість історії як суспільної науки, відзначимо, що важливим та актуальним з огляду на тенденцію прагнення до всебічного вивчення істориком будь-якої теми виглядає процес «олюднення» та «персоніфікації» історичної дійсності, коли неодмінним атрибутом вивчення окремої епохи постає людина та середовище, в якому вона знаходиться і діє. З огляду на переосмислення ролі та значення, яке відводиться офіційною історіографією вивченню окремих постатей, в основу предмету досліджень вводяться такі поняття як «творча лабораторія», «інтелектуальна біографія», «інтелектуальне середовище», «комунікативні мережива», «ментальні сенси» тощо. Отже, персоніфіковане середовище постає смисловим полем для нової дослідницької рефлексії, відтак, історичні сюжети, як правило, будуються довкола окремих соціально-споріднених груп.

У контексті заявленої теми статті варто вказати на думку Л. Буряк, яка стверджує, що «акумуляція колективної пам’яті відбувається, як правило, однією із соціальних груп» [3, с. 111]. Такою групою безумовно можемо вважати представників українофільської інтелігенції, що за своїм науковим та світоглядним потенціалом відповідали сутності поняття творчої та культурної еліти, виступаючи її національним сегментом на тлі загальноімперського простору.

З огляду на це, нашу увагу привертає твердження вітчизної дослідниці І. Колесник, що акцентовано висловилася щодо ролі та значення культурного фактору у розвитку історичного

процесу, зокрема зазначивши, що «в умовах політизації духовно-інтелектуального життя українства відбувався процес сублімації української культури у національну ідею. Через брак державності, механізмів інституціоналізації національних форм освіти, науки, літератури, мистецтва, інтелектуальних і громадських рухів культура перетворюється на національну ідею та психологію. Виникнення мережі й цілих груп мереж інтелектуальних співтовариств на українських теренах формувало душу й тіло української культури протягом усього «довгого XIX ст.» [8, с. 171].

Л. Зашкільняк, посилаючись на досвід XIX та XX ст., з цього приводу зазначає: «Сама спільнота розумом та почуттями її ідейних представників здійснює ціннісний відбір подій та явищ минулого з метою відокремлення і репрезентації себе серед інших спільнот. Якщо ж провідники політики не поділяють цінностей цієї спільноти, то народжується потужний соціальний рух за реалізацію її прагнень» [6, с. 230–231].

Вітчизняні дослідниці Л. Іванова та Р. Іванченко в праці «Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології» (2000) зауважують на основоположному значенні представників інтелігенції в державотворчих процесах: «В середовищі нечисленної української провідної верстви ще з часів Кирило-Мефодіївського братства визріває ідея масової української національної самосвідомості, як рушійної сили історичного поступу українського народу» [7, с. 156].

Підводячи ризик під актуалізацією вивчення теоретико-методологічної візії громадівського руху другої половини XIX ст. варто навести думку М. Антоновича, який ще в 1977 р. окреслив необхідність вивчення історії Громад в Україні: «Все ж таки ми дотепер не маємо не те що монографії про громади як цілість, але й про окремі громади в нас нема відповідних розвідок. Трохи краще ми ознайомлені з діяльністю Київської, Полтавської, Чернігівської, а також, частково, Харківської громад. Дуже мало ми знаємо про первісно саму головну Петербурзьку громаду, деякі з них нам зовсім невідомі» [1, с. 29].

На сьогодні вітчизняна історіографія має у своєму доробку праці, що висвітлюють історію як українського громадівського руху в цілому, так і його окремих осередків. Вітчизняними дослідниками розкрито питання їх функціонування в контексті національного відродження. Натомість детальнішого вивчення

потребують аспекти, що глибше висвітлювали б персональний склад діячів Громад, психологічні та ментальні риси, міжособистісні взаємини, особливості формування середовища, а також давали б відповідь на питання рівня взаємовпливу «культурного» та «політичного» векторів їх діяльності.

Зважаючи на передовий досвід європейської історіографії та традицій закладених попередніми поколіннями вітчизняних дослідників, варто усвідомлювати, що на часі повернення до розгляду важливих тем національної історії із застосуванням нових методологічних позицій. Нові прогресивні спектри в офіційному історичному дискурсі не лише демонструють природній рух вітчизняної історичної думки до появи якісно нової історіографічної парадигми, а й зумовлюють процес переосмислення тих важливих сегментів історичних студій, що в минулому заклали підвалини національного історіописання. Формування національної парадигми в умовах незалежності прискорило інтелектуальний поступ щодо власного самовизначення та відкрило шлях дослідникам до раніше табуйованих тем та сюжетів. З-поміж ключових центрів дослідницьких студій опинилася тема українофільських рухів, що у метафоричному означенні набула терміну «українське

національне відродження». Однією з актуальних на сьогодні проблематик, що може дістати нового якісного поштовху з огляду на викладені вище аспекти, як нам бачиться, є історія громадівського руху в Україні. Зазначений сегмент історичних студій розглядається нами в контексті загального процесу національного відродження другої половини XIX ст. В тогочасних суспільно-політичних умовах малочисельні українофільські угруповання, сформовані майже виключно представниками наукової та педагогічної інтелігенції не могли у практичній площині реалізовувати національну політику. Однак вони лишили могутній інтелектуальний спадок, що закарбував основні ідеї національної ідентичності. Колоніальна політика імперських урядів та ідеологічний диктат, якого зазнала Україна в радянський період не змогли переписати здобутків громадівського руху. Його ідеї та погляди, підхоплені «просвітами» через репресії та війну перейшли у середовище «шістдесятництва», а згодом поширилися у новому українському суспільстві. У наступних розвідках ми торкнемося детального аналізу змісту загальної наукової літератури та тих конкретних праць, що присвячені історії тих чи інших громад, зокрема: Єлисаветградської, Київської, Одеської, Полтавської, Харківської та Чернігівської.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович М. З історії громад на рубежі 1850–1860-х років // Київська старовина. – 1998. – №2. – С. 29; передрук з: Науковий збірник УВАН у США. – Нью-Йорк, 1977 – Т. 3. Збірник на пошану проф. д-ра Олександра Оглобина. – С. 127–136.
2. Баткин Л.М. О том, как А.Я. Гуревич возделывал свой аллод / Л.М. Баткин // Одиссей. Человек в истории. 1994. Картина мира в народном и ученом сознании / отв. ред. Ю.Л. Бессмертный. – М. : Наука, 1994. – С. 366. – С. 5–29.
3. Буряк Л.І. Комеморативні практики у діяльності Історичної секції Всеукраїнської Академії наук / Л.І. Буряк // Національна та історична пам'ять: зб. наук. праць. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – Вип. 2. – С. 109–127.
4. Вжосек В. Історія – Культура – Метафора. Постановня неklasичної історіографії; Про історичне мислення: Монографія / Войцех Вжосек; пер. з польськ. В. Сагана, В. Склокіна, С. Серякова; наук. ред. А. Киридон, С. Троян, В. Склокін. – К. : Нака-Центр, 2012. – 296 с. – (Серія «Ідеї та Історії»; Вип. 7).
5. Доманська Е. Історія т сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / Ева Доманська; пер. з польськ. та англ. В. Склокіна, С. Троян. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 264 с.
6. Зашкільняк Л.О. Історична пам'ять та історіографія: методологічні аспекти взаємодії / Л.О. Зашкільняк // Національна історична пам'ять: Зб. наук. праць. – К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. – Вип. 2. – С. 218–233.
7. Іванова Л.Г. Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології / Л.Г. Іванова, Р.П. Іванченко. – К. : МІЛП, 2000. – 352 с.
8. Колесник І.І. Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимації культурної історії України. XIX століття / І.І. Колесник // Український історичний журнал. – 2008. – №1. – С. 169–193.
9. Нагайко Т. Українські громади у фокусі української історичної думки: короткий огляд сучасної історіографії / Т. Нагайко // Мандрівець. – 2014. – № 5 (113). – С. 12–17.
10. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора; пер. із фр. А. Рєпи. – К. : ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2014. – 272 с.

11. Павленко Ю. Історія в калейдоскопі сучасних інтерпретацій / Ю. Павленко; В кн.: Нові перспективи історіописання / За ред. П. Берка; Пер. з англ. – К. : Ніка-Центр, 2004. – 329 с. – (Серія «Зміна парадигми»; Вип. 5). – С. 364–377.
12. Рябін-Скляревський О. З життя Одеської громади 1880-х років / О. Рябін-Скляревський // За сто літ, кн. 4. – К. : Державне видавництво України, 1929. – С. 161–181.
13. Сарбей В. Становлення і консолідація нації та піднесення національного руху на Україні в другій половині XIX ст. / В. Сарбей // Укр. іст. журн. – 1991. – № 5. – С. 3–16.

REFERENCES

1. Antonovych M. Z istorii' gromad na rubezhi 1850–1860-h rokiv // Kyi'vs'ka starovyna. – 1998. – №2. – S. 29; peredruk z: Naukovyj zbirnyk UVAN u SShA. – N'ju-Jork, 1977 – T. 3. Zbirnyk na poshanu prof. d-ra Oleksandra Oglobyna. – S. 127–136.
2. Batkyn L.M. O tom, kak A.Ja. Gurevych vozdelывal svoj allod / L.M. Batkyn // Odyssej. Chelovek v ystoriyu. 1994. Kartyna myra v narodnom y uchenom soznanyy / otv. red. Ju.L. Bessmertnyj. – M. : Nauka, 1994. – S. 366. – S. 5–29.
3. Burjak L.I. Komemoratyvni praktyky u dijal'nosti Istorychnoi' sekcii' Vseukrai'ns'koi' Akademii' nauk / L.I. Burjak // Nacional'na ta istorychna pam'jat': zb. nauk. prac'. – Vyp. 2. – K. : DP «NVC «Priorytety», 2012. – S. 109–127.
4. Vzhosek V. Istorija – Kul'tura – Metafora. Postannja neklasychnoi' istoriografii'; Pro istorychne myslennja: Monografija / Vojech Vzhosek; per.z pol's'k. V. Sagana, V. Sklokina, S. Sjerjakova; nauk. red. A. Kyrydon, S. Trojan, V. Sklokin. – K. : Naka-Centr, 2012. – 296 s. – (Serija «Idei' ta Istorii'»; Vyp 7).
5. Domans'ka E. Istorija t suchasna gumanitarystyka: doslidzhennja z teorii' znannja pro mynule / Eva Domans'ka; per.z pol's'k. ta angl. V. Sklokina, S. Trojan. – K.: Nika-Centr, 2012. – 264 s.
6. Zashkil'njak L.O. Istorychna pam'jat' ta istoriografija: metodologichni aspekty vzajemodii' / L.O. Zashkil'njak // Nacional'na istorychna pam'jat': Zb. Nauk. Prac'. – K. : DP «NVC «Priorytety», 2012. – Vyp. 2. – S. 218–233.
7. Ivanova L.G. Suspil'no-politychnyj ruh 60-h rr. HIIH st. v Ukraini: do problemy stanovlennja ideologii' / L.G. Ivanova, R.P. Ivanchenko. – K. : MILP, 2000. – 352 s.
8. Kolesnyk I.I. Intelektual'ne spivtovarystvo jak zasib legitymacii' kul'turnoi' istorii' Ukrainy. XIX stolittja / I.I. Kolesnyk // Ukrain's'kyj istorychnyj zhurnal : Naukovyj zhurnal. – 2008. – №1. – S. 69–193.
9. Nagajko T. Ukrain's'ki gromady u fokusi ukrain's'koi' istorychnoi' dumky: korotkyj ogljad suchasnoi' istoriografii' // Mandrivec'. – 2014. – № 5 (113). – S. 12–17.
10. Nora P. Teperishnje, nacija, pam'jat' / P'jer Nora; per. iz fr. A. Rjepu. – K. : TOV «Vydavnyctvo «KLIU»», 2014. – 272 s.
11. Pavlenko Ju. Istorija v kalejdoskopii suchasnyh interpretacij / Ju. Pavlenko; V kn.: Novi perspektyvy istoriopysannja / Za red. P. Berka; Per. z angl. – K.: Nika-Centr, 2004. – 329 s. – (Serija «Zmina paradygmy»; Vyp. 5). – S. 364–377.
12. Rjabin-Skljarev's'kyj O. Z zhyttja Odes'koi' gromady 1880-h rokiv / O. Rjabinin-Skljarev's'kyj // Za sto lit, kn. 4. – K. : Derzhavne vydavnyctvo Ukrainy, 1929. – S. 161–181.
13. Sarbej V. Stanovlennja i konsolidacija nacii' ta pidnesennja nacional'nogo ruhu na Ukraini v drugij polovyni HIIH st. / V. Sarbej // UIZh. – 1991. – № 5. – S. 3–16.

© Тарас Нагайко
(Переяслав-Хмельницький)

«ВОНИ ШУКАЛИ ДВЕРЕЙ ДО СВІТУ»: К ВОПРОСУ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ВИДЕНИЯ УКРАИНСКОГО ГРОМАДОВСКОГО ДВИЖЕНИЯ

В данной статье автором рассматриваются теоретические и практические аспекты развития исторической науки. На примере анализа работ европейских и отечественных теоретиков указано на особенности и этапы становления современного историографического дискурса. Заявлено о междисциплинарных связях в сфере гуманитарных исследований, отмечены многовекторность и антропоцентризм украинского историописания. Основное внимание сфокусировано на теме украинской громадского движения второй половины XIX века. В контексте рассмотрения темы прослеживается трансформация и эволюция современных исторических концепций, отмечается особое значение понятия «культура», как неотъемлемая составляющая исторического процесса. В публикации приведены цитаты и интерпретации представителей французской, польской, российской и украинской гуманитаристики, наглядно демонстрирующие научную рефлексию от-

носителем этапов становления украинской исторической науки в национальном и культурном контексте.

В хронологические рамки публикации попали сюжеты связанные с формированием новой историографии, охватывающие начальные этапы становления истории как науки (последняя треть XIX в.), а также современные теоретико-методологические видения. Ключевыми дефинициями в представленной работе являются общенаучные и исторические термины, обозначающие процесс эволюции исторической науки в контексте развития гуманитаристики в целом. Автором заявлено о необходимости возвращения к изучению ключевых центров национального историописания через призму новой методологической парадигмы. Как актуальное направление, в этом контексте рассматривается один из ключевых этапов национального возрождения в Украине – громадское украинофильское движение.

На уровне анализа общеисторического содержания теоретических работ и предметного рассмотрения мнений ведущих западных и отечественных теоретиков – культурологов, историков, социологов – сделан вывод о том, что формирование национальной историографической парадигмы в условиях независимости ускорило интеллектуальный прогресс относительно собственного самоопределения и открыло путь исследователям к ранее табуированным темам и сюжетам.

Ключевые слова: историография, исторический дискурс, громадское движение, исследование, украинофилы, культурная парадигма.

© Taras Nahaiko
Pereiaslav-Khmelnytskyi

**«THEY WERE SEARCHING FOR A DOOR TO THE WORLD»:
IN REFERENCE TO THE QUESTION OF THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
VISION OF UKRAINIAN COMMUNITY MOVEMENT**

In this article the author observes some theoretical and practical aspects of the development of historical science itself. Peculiarities and some steps of modern historiographical discourse formation are specified using analysis of works of European and national theoreticians as an example. Presence of inter-fields connections in the area of humanities project groups, multi-vector nature and anthropocentrism as the main characteristic of a national way of history writing are pointed out here. The main attention is focused onto the theme of Ukrainian community movement of the second part of the 19th century. Within the context of the theme review the transformation and evolution of modern historical conceptions are followed, special meaning of such a notion as «culture» and its essential part in the historical process is highlighted. The publication contains citations and interpretations of some representatives of French, Polish, Russian and Ukrainian humanities that vividly demonstrate science reflection of the forming steps of historical studies both in the national and cultural context.

Within the chronological terms of the publication some lines linked to the formation of a modern historiography are included, these lines embraced the primal stages of formation of the history as science (the last third of 19th) and modern theoretical and methodological views are included as well. Some key definitions represented in this work are general scientific and historical expressions that mark the evolution process of historical study within the context of development of humanities on the whole. The author declared about the necessity of getting back to study key concentric circles of national history writing from the perspective of a new methodological vision. One of the approaches that are of a current interest is seen in this field can be a community pro-Ukrainian movement that marked one of the key stages of the national revival in Ukraine.

At the level of analysis of a general historical content of theoretical works and thematic viewing of thoughts of leading, western and national theoreticians, cultural specialists, historians, and sociologists it is concluded that forming of a national historiographical framework in conditions of independency speeded up the intellectual level of self identification and cleared the road to previously banned subjects and lines.

Taking into account the leading experience of European historiography and traditions that had been placed by former generations of national researchers it has to be realized that it is of a current importance to back to view some essential topics from the national history using new methodological positions. New progressive ranges within official historical discourse not only demonstrate the natural flow of a national conception before the new historiographical framework appeared but also cause to re-think of those essential parts of historical project groups that had originated the national history writing itself.

Based on the aspects given above as we believe one of the up-to-date problematic that can get an ignition of a new quality is the history of community movement in Ukraine. This segment of historical studies

is viewed in the context of general process of the national revival in the second part of 19th century. In terms of those socio-political conditions a little number of pro-Ukrainian (Ukrainophile) groups consisted mostly of scientific and pedagogical intellectuals' representatives couldn't put the national policy into practice. However they left this highly intellectual heritage that engraved the main ideas of national identification. Colonial policy performed by the imperial government and ideological dictation put onto Ukraine during soviet times couldn't cross all the achievements gained by community movement. Its ideas and views were caught by «prosvity» through repressions and war they run into the environment of Sixtiers and after a while were widespread into new Ukrainian society.

Key words: historiography, historical discourse, community movement, research, pro-Ukrainians (Ukrainophiles), cultural framework.

До редакції надійшла 25.10.2016.

УДК 282(477+475)

© Тарас Пшеничний
(Київ)

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ПРОТИСТОЯННЯ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ. ТА МІСЦЕ У НИХ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається місце і роль митрополита Української греко-католицької церкви в суспільно-політичних процесах на західноукраїнських землях, які виникли в контексті українсько-російських відносин у перші десятиліття ХХ ст. Подано історіографічний аналіз участі А. Шептицького в політичному житті Галичини і синтезовано погляди вчених на його діяльність.

Ключові слова: А. Шептицький, Українська Греко-Католицька Церква, Галичина, українсько-російські відносини, історіографія.

Сучасні державотворчі процеси, які переживає людина, несуть у собі не лише політичне чи економічне підґрунтя. Корінь цих змін значно глибший і криється у духовній складові людського життя, набуваючи, таким чином, певних метафізичних рис. Прагнення до благополуччя і добробуту, свободи тощо – це справедливі потреби, які закладені у природі бажань кожної людини. Філософська парадигма радянської доби говорила також про ці речі, однак з позицій класової боротьби. Той суспільний інститут, який, у першу чергу, мав стояти на захисті прав і свобод людини – Церкву, було нівельовано і перетворено на одну з одиниць державного апарату. Тобто, у так звану «державну церкву». Встановлена Центральним Комітетом Комуністичної партії Радянського Союзу чітка градація церковного життя, єдиною легітимною конфесією визнавала Російську Православну Церкву, в руках якої опинилися усі важелі впливу на релігійне життя в державі.

Однак, сучасна історична наука говорить про таку акумуляцію сил, з боку радянської влади та вищої ієрархії Російської православної церкви, з позиції аналізу церковного життя на українських землях наприкінці ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема в Галичині. Церковний просвітницьких рух, який охопив населення Західної України в зазначений період, активізував суспільство до духовного пробудження. У ньому, власне, і визріли питання

суспільно-політичного характеру, без вирішення яких суспільство не здатне було досягнути повноцінної самоідентичності, незалежності, а зрештою і свободи. Рушійною силою цього процесу, починаючи ще з 1830 р., стала Українська греко-католицька церква (далі УГКЦ – авт.) разом зі своїми єпископами. Непересічною її особистістю був, зокрема, митрополит Андрей Шептицький.

Актуальність цієї розвідки полягає у необхідності переосмислення ролі глави УГКЦ та цілої структури цієї церкви у різноманітних явищах суспільного характеру наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Власне, не відкидаючи значення цієї конфесії, приймаю за догму той факт, що церква і держава відділені, і кожна сторона повинна займатися своїми справами. Навпаки, необхідно, у першу чергу, показати їхню єдність у вирішенні гострих і актуальних питань соціального характеру, які завжди хвилювали українське населення.

У вітчизняній історіографії багатовекторній діяльності А. Шептицького присвячено велику кількість праць, серед яких монографії, наукові статті, розвідки тощо. Проте, існують певні прогалини у висвітленні ключових дій єпископа у найбільш «пікантних» ситуаціях суспільно-політичного характеру, серед них, зокрема, – врегулювання польсько-українського протистояння, причетність до відстоювання національних інтересів у перших десятиліттях